

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

СЕМИНАРСКИ РАД

Предмет:

Уставно право

Тема:

Каква је будућност федералних држава у XXI веку?

Ментор:

Асс. Алекса Николић

Студент:

Софија Лекић, 20/54

Београд, 2021.

Садржај

Апстракт	2
1. Увод.....	3
2. Појам федералне државе	3
3. Узроци и начини стварања и нестајања федералних држава.....	5
4. Специфичне околности XXI века и њихов утицај на федералне државе.....	9
4.1. Раст светске популације	9
4.2. Дигитална медијска револуција.....	10
4.3. Глобализациони трендови и мобилност	10
5. Федералне и контрафедералне тенденције у свету XXI века	12
5.1. Федералне тенденције у свету XXI века	12
5.1.1. Италија	12
5.1.2. Уједињено Краљевство	13
5.1.3. Европска унија	14
5.2. Контрафедералне тенденције у свету XXI века.....	16
5.2.1. Квебек.....	17
5.2.2. Уједињено Краљевство	17
6. Закључак	18
Библиографија.....	19
Abstract.....	21

Апстракт

Федералне државе део су глобалне правнополитичке реалности већ дуги низ година. Почевши од прве федералне државе, Сједињених Америчких Држава, настале у XVIII веку, па све до такозваних „младих федерација“, попут Белгије, која је федерално уређење усвојила 1993. године, принцип федералне државе имао је значајну улогу у обликовању глобалне правне и политичке историје. Међутим, XXI век са собом доноси и велике промене. Брзина глобалног развоја је неупоредиво већа него што је то била у претходном периоду, и последице тога, како позитивне, тако и негативне, осећају се и у питању будућности федералних држава. Намера ми је да овим радом укажем на неке од фактора утицаја XXI века на федералне државе, као и да покушам да дам одговор на питање која је будућност федералних држава у XXI веку.

1. Увод

Настанак појма федералне државе везује се за оснивање САД-а у другој половини XVIII века. Од тог тренутка, федерално уређење држава постало је изузетно распрострањено, и данас се међу федералне државе убраја велики број држава из целог света – Канада, Русија, Индија, Бразил, Швајцарска, Етиопија, Аустралија... На свим континентима могу се наћи примери држава које су своју унутрашњу организацију уредиле на овај начин. Уређење блиско федералној држави има и Европска унија, иако се не може сматрати федералном државом.

Током развоја и ширења идеје федералне државе у свету, многе државе су своје до тада унитарно уређење претвориле у федерално, попут Белгије, која је то учинила 1993. године. Са друге стране, постојали су и супротни случајеви, у којима су федералне државе постајале унитарне, попут Југославије, Чехословачке или СССР-а. Разлози за овакве промене, наравно, били су бројни и специфични за сваки случај; међутим, у светлу оваквих дешавања поставља се питање шта очекивати у наредном периоду. Да ли ће федерална држава као модел унутрашњег уређења опстати и у XXI веку, или ће нестати из правнополитичке реалности?

Специфичне околности XXI века чине ово питање још релевантнијим него само искуство промена из претходног периода. Убрзан глобални развој на свим пољима, промене у националној и културној свести појединаца и низ светских криза у великој мери су променили околности у којима федералне државе настају и/или опстају. Економска ситуација XXI века издваја се од претходног периода по све већим потребама и жељама појединаца, а истовремено и све већом оскудицом ресурса. Захваљујући дигиталној револуцији и развоју медија за тренутно комуницирање, право на рад више ни изблиза није ограничено на земљу боравка појединца, нити на његову матичну државу. Некадашњу праксу провођења читавог живота у родном крају заменила су стална путовања, промене места становања и свеукупно проширење кретања човека са државног или регионалног на глобални план. У оваквим околностима, потребе како појединаца, тако и читавих држава, радикално се мењају, што има ефекта и на питање судбине федералних држава уопште. Фактори који могу променити тренутан статус модела федералне државе у компаративном светском праву су бројни и разноврсни, а њихова природа и ефекти биће обрађени у наставку рада.

2. Појам федералне државе

Федерализам представља изузетно сложену појаву, па га је стога могуће дефинисати на више начина. Под федерализмом може се подразумевати ситуација „у којој две или више самоуправних заједница деле исти политички простор“¹, односно случај у којем се

¹ Karmis, Dimitrios & Wayne Norman (eds.). 2013. *Federal Dynamics: Continuity, Change and the Varieties of Federalism*. Oxford: Oxford University Press, 3.

обезбеђује „различитост кроз уједињеност“², тј. „доктрина равнотеже“³. Са друге стране, могуће је рећи и да је федерализам „основна алтернатива царству као средство окупљања великих територија под истом влашћу“⁴. Федерализам се такође може дефинисати као „вертикална подела власти међу нивоима управе“⁵, па се као заједничка особина свих федералних система може истаћи институционална организација која хоризонтално и вертикално повезује конститутивне јединице са федералним нивоом, притом се служећи институционалним механизмима који истовремено обезбеђују и самоуправу и деобу власти⁶. Слично, у институционалном смислу федерализам се може окарактерисати као „организацијско начело за територијалну дистрибуцију власти“⁷. Суштински, федерализам се може окарактерисати као компромис између „јединствености и различитости, аутономије и суверености, националног и регионалног [елемента друштва]“⁸

Као принцип државне и међудржавне организације, федерализам је присутан дуги низ векова. Зачеци федералног организовања виде се већ у античкој Грчкој и савезима између полиса, а у наредним вековима, федерализам је као појава еволуирао и многоструко проширио спектар организационих приступа које обухвата. Током процеса развоја федерализма, разне државе имале су другачије, па и готово потпуно супротне приступе, што је довело до постојања изузетно великог броја појавних облика овог модела. У савременој правној теорији, појму федерализма припадају федерални и конфедерални модел организације државе.

Федерална држава представља ужи појам него што је то федерализам. Устројство федералне државе темељи се на „уставом подељеним надлежностима између различитих нивоа власти“, а као основна начела наводе се „супрематии[a] федералног устава, аутономији[a] федералних јединица и партиципацији[a] федералних јединица“⁹. Често се разлика између федералне државе и других облика федерализма исказује ставом да је федерација „децентрализован политички систем у којем су конститутивне територијалне

² Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 4.

³ *Ibid.*

⁴ Riker, William H. 1964. *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little Brown према Filippov, Mikhail, Peter C. Ordeshook & Olga Shvetsova. 2004. *Designing Federalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1

⁵ Erk, Jan & Wilfried Swenden (eds.). 2010. *New Directions in Federalism Studies*. London/New York: Routledge, 1

⁶ Elazar, Daniel J. (1987), *Exploring Federalism* (Tuscaloosa: The University of Alabama Press) према Benz, Arthur & Jorg Broschek (eds.). 2013. *Federal Dynamics: Continuity, Change & the Varieties of Federalism*. Oxford: Oxford University Press., 2

⁷ Balić, Lejla. *Pravna priroda i političke refleksije bosansko-hercegovačkog federalizma*. Fondacija Centar za javno pravo, 2

⁸ Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 5

⁹ R. Marković, *Ustavno pravo i političke institucije*, Beograd 2008, 451, према Balić, Lejla. *Pravna priroda i političke refleksije bosansko-hercegovačkog federalizma*. Fondacija Centar za javno pravo, 4

јединице укључене у политику прилагођавања¹⁰, с тим да им је уставом загарантована територијална аутономија и право на представљање у централној власти¹¹.

Уопштено речено, федерална држава је посебан облик унутрашње организације државе, у којем је власт вертикално подељена на минимум два нивоа – централни (федерални) и локални (федералне јединице), од којих сваки има сопствене органе све три гране власти – законодавне, извршне и судске. Централна власт је суверена, и као таква има већу моћ од локалне. Такође, између осталог, централна власт има и међународни субјективитет, што ће рећи, има право да иступа у међународним пословима. Са друге стране, како у федералној држави „нема поделе суверености, [а] федералне јединице имају аутономију само у одређеним ограниченим областима“¹², локалне јединице нису суверене, и не поседују правни субјективитет. Ипак, власти локалних, федералних јединица имају право на вршење власти на начин различит од осталих федералних јединица, све док је то у складу са одредбама централне федералне власти.

3. Узроци и начини стварања и нестајања федералних држава

Федералне државе настају у случајевима када се „одређени број, обично одвојених или аутономних политичких јединица (или јединица са одређеним претензијама на аутономију) међусобно договори да се споји како би створило државу са јединственим сувереном, истовремено задржавајући за себе одређени степен загарантоване регионалне аутономије“¹³.

Разлози настанка федералног уређења и фактори који га могу оправдати су разноврсни и варијају од државе до државе. Ипак, могуће је издвојити одређене елементе заједничке за све, или макар већину федералних држава. Тако се може рећи да „федерализам има два општа оправдања – једно економско и друго политичко“¹⁴. Федерално уређење се такође често сматра решењем за наизглед непомирљиве друштвене појаве – повећање регионалне трговине, процват мањинских националних покрета, глобализацију и сл.¹⁵ Једна од бројних теорија на ову тему као услове погодне за настанак федералне државе истиче следеће елементе: (i) осећај заједничке војне несигуурности и потребе за заједничком одбраном; (ii) заједница 'расе', језика и културе (укључујући и религију); (iii) међузависне економије и очекивања веће економске добити од заједнице; (iv) претходно постојање заједница (будућих федералних јединица) као делова истог политичког система или

¹⁰ Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 7.

¹¹ *Ibid.*

¹² Dikshit, Ramesh Dutta. 1975. *The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*. Delhi/Bombay/Calcutta: The Macmillan Company of India Limited, 3.

¹³ *Ibid.*, 1

¹⁴ Filippov, Mikhail, Peter C. Ordeshook & Olga Shvetsova. 2004. *Designing Federalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1

¹⁵ Karmis, Dimitrios & Wayne Norman (eds.). 2005. *Theories of Federalism – A Reader*. New York: Palgrave Macmillan, 3.

политичко-административног модела; (v) једноставан међурегијски саобраћај и/или географска близина, и (vi) компатибилност друштвених и политичких институција¹⁶. Наравно, ови елементи не сматрају се ни неопходним ни довољним¹⁷, што је за неке од њих и потврђено другачијим примерима (посебно на пољу 'расе', језика, културе и религије); штавише, када би сви били испуњени, не би ни настала федерална већ унитарна држава¹⁸. У том смислу, може се рећи да су ови елементи тзв. „центрипеталне силе“¹⁹, које привлаче државе заједничком центру, док би недостаци ових елемената представљали „центрифугалне силе“²⁰, које наводе државе на поделу, тј. одбијају их од централне власти. Према томе, федерална држава настаје у случају баланса између центрифугалних и центрипеталних сила, тј. „у случају државе где су центрифугалне силе толико снажне да је јасно да групе [државе, тј. будуће федералне јединице] неће пристати да се у потпуности споје и изгубе у једној заједници, [...] али где су истовремено довољно свесне предности [спајања] да би биле спремне да уђу у квалификовану и ограничену унију“²¹. Ипак, присуство већег броја ових фактора дефинитивно чини настанак федералне државе вероватнијим и лакшим.

Након стварања федералне државе, поставља се питање њеног даљег опстанка. Федерална држава може престати да постоји на три начина – претварањем у једну унитарну државу, поделом на већи број држава (унитарних или федералних) и припајањем већој држави. Случај припајања већој држави може довести до „федерације у федерацији“, или пак прекинути постојање првобитне федералне државе. Међутим, како случајеви овакве природе нису део уобичајених глобалних дешавања, у овом раду им неће бити посвећено више пажње.

Распад федералне државе, тј. њена подела на већи број мањих држава, најчешћи је начин престанка постојања федералних држава. Узроци који могу довести до оваквог развоја ситуације су разнолики – почевши од неиспуњених очекивања и сврхе стварања федералне уније, преко незадовољства једне или више федералних јединица сопственим положајем у држави, па све до изражене нетрпељивости међу федералним јединицама и евентуалних грађанских ратова. Најчешће су основни разлози за овакав исход економске, културне, етничке или језичке природе; међутим, један од могућих разлога је и незадовољство ефектима које је стварање федералне државе проузроковало.

Очекивања од стварања федералне државе могу бити општа и специфична. Општа очекивања махом су заједничка за све федералне државе, и своде се на баланс између стања мале државе, која је у стању да очува културни идентитет и хомогеност, и велике

¹⁶ Dikshit, Ramesh Dutta. 1975. *The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*. Delhi/Bombay/Calcutta: The Macmillan Company of India Limited, 226-227

¹⁷ *Ibid*, 226

¹⁸ *Ibid*, 228-229

¹⁹ Bryce, James. 1901. *Studies in History and Jurisprudence*, Vol. 1. New York: Oxford University Press, 217.

²⁰ *Ibid*.

²¹ *Ibid*, 220.

државе, која може пружити војну и/или економску сигурност²². Специфична очекивања односе се на конкретне случајеве федералних држава, и могу обухватати широк спектар области – ефикасније одлучивање (боља заступљеност одређених територијалних јединица, демократизација), боља алокација ресурса, привредни и индустријски развој, обезбеђење правног средства за уређење одређених области на другачији начин од осталих (најчешће у случају настанка федералне државе деволуцијом – разједињавањем унитарне државе) и сл. „Успешност“ федералне државе мери се њеним испуњењем сврхе због које је настала, али и тиме у којој мери је код својих грађана изазвала настанак тзв. „дуалног идентитета“²³, тј. у колико је успешно навела појединце да се осећају и као припадници федералних јединица и као припадници федералне државе као целине. Неуспех у испуњењу било којег од ових елемената представља висок ризик за нестанак једне федералне државе.

Са друге стране, могућа је и ситуација у којој је, уопштено гледано, задовољена почетна сврха федерације, али федералне јединице нису задовољне положајем који имају у федералној држави. У овим ситуацијама, неки од најчешћих случајева јесу они у којима федералне јединице сматрају да немају довољан степен учешћа у одлукама на федералном нивоу, у којима се осећају економски злоупотребљенима у корист централне власти и/или других федералних јединица, или у којима сматрају да њихове особености и посебне потребе нису у довољној мери обезбеђене да би се то сматрало довољним за останак у федерацији, упркос користима које од федерације добијају.

Свест федералних јединица о недовољном учешћу у одлукама на федералном нивоу може се јавити код држава које немају довољно развијен федерални модел (у којима предности федералног насупрот унитарном систему нису довољно искоришћене), или у случајевима када федерална јединица има превисока очекивања (најчешћи примери су федералне јединице које себе сматрају доминантним у оквиру федерације, па очекују и већа овлашћења, или јединице које представљају мали део федерације, али очекују веће учешће због изразитих особености у поређењу са другим јединицама).

Перцепција економске искоришћености јавља се најчешће у федерацијама у којима постоје велике економске разлике између федералних јединица, а федерална власт врши редистрибуцију средстава са циљем заштите финансијски слабијих јединица. У таквом случају, економски јаче федералне јединице осећају се оштећенима, што може бити фактор разарања федералне државе. Значај задовољства федералних јединица економском политиком федерације познат је већ више деценија, па је тако још 1981. године било говора о томе како се финансијски федерализам (уједињавање финансијских интереса у органима федерације са циљем обезбеђења материјалне подлоге за остварење заједничких

²² Karmis, Dimitrios & Wayne Norman (eds.). 2005. *Theories of Federalism – A Reader*. New York: Palgrave Macmillan, 8.

²³ Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 3.

циљева) мења у смеру повећања овлашћења федералних јединица и локалних органа власти²⁴.

Још један вид економских фактора који могу узроковати нестанак федералне државе, иако не суштински негативан, јесте аутаркија, тј.самодовољност неке од федералних јединица. Ова појава посебно је вероватна у случајевима у којима је мотивација за стварање федерације била економске природе, а након чијег стварања је нека од федералних јединица, захваљујући механизмима федерације, достигла ниво економске самодовољности, и самим тим изгубила разлог за прихватање федералног уређења. Међутим, како разлози за стварање федерације готово никад нису ограничени на економске (јер би у том случају и конфедерација била довољна за њихово испуњење), ни самодовољност федералних јединица у економском смислу готово никада не може бити довољан фактор уништења федералне државе.

Напоследку, федералне јединице могу сматрати да њихови посебни интереси и особености нису заштићени у довољној мери. Иако могућ у свим врстама федерације, овај случај убедљиво најчешће се јавља мултиетничким и мултиконфесионалним федерацијама. У оваквим ситуацијама, предност федералног уређења у поређењу са унитарним и настаје из потребе за испуњењем посебних потреба различитих етничких, културних, религијских или језичких заједница. Већ у самој основи, овакве федерације подложније су нестабилности која настаје због отежаног стварања поменутог „дуалног идентитета“, услед недостатка заједничких елемената федералних јединица. Следи, дакле, да сваки реални недостатак у регулисању права федералних јединица представља далеко већи ризик по опстанак федералне државе, него што су то друге врсте проблема које се јављају у федерацијама у којима није присутан већи број етничких, културних, језичких и религијских група. Наравно, то ни на који начин не искључује могућност постојања веома стабилних федерација оваквог типа, што је могуће видети и на примеру Швајцарске. Међутим, можда један од најсликовитијих примера нестајања федерација оваквог облика јесте управо Југославија, у којој су етничке, културне и религијске различитост довеле до катастрофалног разарања федералне државе, па чак и до већих различитости и нетрпељивости између федералних јединица него што је то био случај пре стварања федерације.

Коначно, као фактор нестанка федералне државе може се појавити и изражена нетрпељивост између федералних јединица. За разлику од поменутог осећаја необезбеђености посебних потреба и интереса, у којем је незадовољство усмерено према федералној власти, у случају нетрпељивости између федералних јединица незадовољство се односи на неке од или све остале равноправне јединице федерације. Такође, за разлику од претходно поменутих посебних интереса, које је често могуће решити посебним

²⁴ Матејић, Миодраг, „Неки ставови теорије о финансијском федерализму“ у *Зборник радова правног факултета у Нишу*, XXI/1981, 19-20.

мерама, нетрпељивост је много коренитији проблем, и његово решавање је далеко теже и дуготрајније, а повремено чак и *de facto* немогуће.

Свеукупно, разлози настајања и нестајања федерација су бројни и разноврсни, и у највећем броју случајева представљају „две стране исте медаље“, тј. исти фактори који могу да створе федерацију, у претераној или недовољној мери могу и довести до њеног нестанка. У XXI веку, околности у којима федерације настају и развијају се значајно су другачије од околности претходних векова постојања федералне државе. У наредном делу, више пажње биће посвећено специфичностима савременог периода, и ефектима које оне имају на федералне државе.

4. Специфичне околности XXI века и њихов утицај на федералне државе

Развој и промене у свету између XX и XXI века неупоредиво су већи него што је то био случај у било којем другом периоду светске историје. Новине које са собом доноси чине XXI специфичним за готово све области друштвене реалности, па тако и за постојање федералних држава. Међу бројним променама које овај период са собом доноси, као најрелевантније за постојање федерација издвајају се раст светске популације, дигитална медијска револуција и глобализациони трендови и мобилност.

4.1. Раст светске популације

Светска популација доживела је изузетан пораст у претходном веку. Почевши од 1900. године, када је број људи на планети износио приближно 1,6 милијарди људи, до краја XX века овај број је порастао на нешто више од 6 милијарди. У наредних 20 година, стопа раста била је још већа, па садашња светска популација броји преко 7,5 милијарди људи. У таквим условима, густина насељености такође расте, па се мењају и потребе људи, што, између осталог, утиче и на постојање федералних држава.

Још у периоду пре нове ере, када је број људи на планети био неупоредиво мањи, густина насељености имала је снажан утицај на политичко организовање. Међу теоријама о разлозима настанка држава као таквих, значајну улогу имају тзв. демографско-географске теорије, које као главни разлог преласка са племенске на државну организацију истичу повећање густине насељености и, последично, пораст броја интеракција међу појединцима. Ова појава доводи се у везу и са Диркемовом теоријом повећања динамичке густине друштва, које се јавља под истим условима повећања броја појединаца и њихових интеракција, и за резултат има прелазак са механичке солидарности (без поделе рада, солидарност на основу једнакости) на органску (присутна подела рада, солидарност на основу различитости)²⁵.

Још један од ефеката пораста светске популације јесте и све већа оскудност ресурса потребних за живот. У таквој ситуацији, економска сарадња постаје све веће неопходност,

²⁵ Ricer, Džordž. 2009. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik, 50-51.

а улагање у регионе са недовољно искоришћеним привредним и индустријским потенцијалима прераста у обострану корист. У таквим условима, стварају се предиспозиције за интеграцију већег броја држава, што може довести и до стварања федералне државе.

4.2. Дигитална медијска револуција

Још једна од специфичности XXI века огледа се у неупоредиво већим могућностима комуникације међу појединцима. За разлику од некадашњег периода, када су једини медији комуникације били пошта и усмени гласници, данашње време обилује могућностима за преношење информација на великим раздаљинама. Ове промене довеле су до смањења трошкова преноса информација, који су у ранијем периоду били изузетно високи, чиме је информациони саобраћај из луксуза доступног само одређеним појединцима прерастао у свакодневицу већег дела светске популације. Поред веће доступности и економичности, револуција медија, најочљивије приказана у настанку и развоју дигитални медија, значајан ефекат имала је и на брзину преноса садржаја. У поређењу са некадашњим периодом од више дана, недеља, па чак и месеци, данас се време потребно за пренос информација мери у секундама, а простор покривен медијским „саобраћајницама“ покрива готово целу планету.

Ове промене довеле су до бројних последица у светском друштву. Нове могућности комуникација, наравно, олакшале су социјалне контакте међу појединцима широм света; међутим, то ни изблиза није био највиши домет дигиталне револуције. Тренутна комуникација са једног краја света на други отворила је до тада незамисливе могућности глобалне сарадње и рада. Могућност брзог трансфера упутстава за рад и резултата обављеног посла довеле су до стварања међународних корпорација. Помоћу инструмената дигиталних медија, бројне фирме добиле су прилику да своје делатности прошире ван граница своје матичне државе, задржавајући довољну контролу над сваком од испостава.

Ширење делатности предузећа са националног на глобални ниво пропратила је и потреба за регулисањем таквих појава. Присуство страних фирми у држави прерасло је из куриозитета у уобичајену појаву, што је истовремено користило и страним корпорацијама, које су шириле своју територију делања, али и држави у којој су стране фирме отворане, чиме су обезбеђивана радна места за домаће становништво. Обострана корист у оваквим случајевима довела је до жеље држава да учине положај страних фирми лакшим, што је повећало повезивање држава света које до тада нису имале готово никаквих заједничких интереса.

4.3. Глобализациони трендови и мобилност

У савременом животу, глобализација је реч свакодневице. У колоквијалном говору, коришћење овог појма постало је уобичајена пракса, и његово дефинисање делује готово сувишно. Ипак, то није спречавало, и још увек не спречава велики број друштвених теоретичара да се њиме баве, покушавајући да га дефинишу, објасне његове појавне

облике и сл. Као једна од најопштијих дефиниција глобализације јавља се она која је описује као „ширење одређених пракси, односа, свести и организације друштвеног живота по целом свету“²⁶. Међу нешто специфичнијим и детаљнијим покушајима дефинисања ове појаве, могуће је издвојити дефиницију Зигмунта Баумана, по којој је глобализација „просторни рат“, тј. борба у мобилности²⁷. Такође, интересантна је теорија Улриха Бека, по којој је глобализација хегемонија капиталистичког светског тржишта, а глобалност, као одвојена појава, бесмисленост постојања затворених простора, при чему се посебно мисли на затворене просторе везане за нације, па је стога глобализација негативна, а глобализам позитивна појава²⁸. Значај и потреба за дефинисањем појма глобализације, упркос његовој широкој примени у свакодневном језику, састоји се у честом поистовећивању глобалног са међународним, упркос чињеници да је време „да почнемо разговарати о свету“²⁹

Без обзира на дефиницију глобализације и/или глобализма примењену на ситуацију XXI века, јасно је уочљив све већи пораст глобалних трендова. Поред већ поменутих средстава комуникације и међународних предузећа, све је већа повезаност разних држава света и на другим пољима. Промет робе између различитих крајева света постао је појава без које би савремени живот био незамислив. Већини људи, посебно у развијенијим државама, потпуно је страна ситуација у којој у продавницама у својој земљи немају технологију из Јапана, чоколаду са млеком са Алпа, холивудске филмове и лековите чајеве из Сибира. Некадашњи увоз из далеких земаља, резервисан само за производе који се не производе у самој држави, прерастао је у набављање свега из иностранства, без обзира на могуће домаће алтернативе. У таквом положају изобиља, потребе и жеље људи су порасли, што је опет довело до међународног повезивања и сарадње.

Поред међународне дистрибуције производа, ефекти глобализације виде се и на пољима радне мобилности и образовања. У многим професијама, постало је уобичајено бити запослен у фирми која се не налази у нечијој матичној држави. У неким ситуацијама, у питању су појединци који мењају место пребивалита због посла; у другим, пак, дигитални медији обезбеђују рад на даљину. Без обзира на варијанту, било је потребно регулисати права лица која се запошљавају на овакве начине, што је, наравно, изазвало бројне међудржавне споразуме и уговоре. Случај је сличан и на пољу образовања – мобилност студената и академских стручњака, као и могућности рада на даљину, обезбеђују се разним међународним споразумима, као и организованим програмима за такве намене. Наравно, након регулације образовања у међународном контексту, *spillover* ефектом долази и до регулисања признавања квалификација стечених у једној држави као важећих у другој.

²⁶ *Ibid*, 393.

²⁷ *Ibid*, 400.

²⁸ *Ibid*, 398.

²⁹ Frankman, Myron J. 2004. *World Democratic Federalism – Peace and Justice Indivisible*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 18.

Коначно, висок степен међународне повезаности и сарадње доводи и до високе међузависности држава које се на такве начине повезују. Зато, за разлику од некадашњих локалних криза, XXI се издваја изузетном распрострањеношћу криза глобалног нивоа. Повезивања у пољима економије, рада, туризма, индустрије, прехранбених производа, технологије, индустрије забаве итд. довела су до рапидног ширења криза из једног дела света на целу планету. Тако, финансијска криза у САД-у 2007. проширила се на цео свет, исламски тероризам у Сирији створио је мигрантску кризу широких размера, а појава до тада непознатог вируса у Кини из корена је променила начин живота готово свих држава света, а њихове економије практично разорила. Границе између држава и даље постоје, али чињеница стоји да је свет неупоредиво интегрисанији него што је то био пре неколико деценија. Питање његове даље интеграције, и евентуалне могућности развоја још већих федералних ентитета, поставља се већ дуги низ година, а више пажње биће му посвећено у наредном делу.

5. Федералне и контрафедералне тенденције у свету XXI века

Фактори који утичу на настанак, постојање и опстанак федералних држава већ су раније образложени. У наставку рада, пажња ће бити посвећена практичним примерима претходно поменутих принципа, тј. државама које показују склоности ка стварању федералне државе, као и онима које имају супротне тенденције.

5.1. Федералне тенденције у свету XXI века

Појам федерализма састоји се из институционалне и социјалне сфере значења. При том се институционални елемент огледа у формалном уређењу на начелима федерализма, а социјални у постојању друштвених разлика које би оправдале стварање федералног система³⁰. Тежња ка федералном уређењу јавља се код већег броја држава савременог периода. У неким случајевима, формално кретање према уређењу федерације већ је започето; у другим, пак, институционални елемент федерализма није присутан, али је социјални већ у толикој мери изражен да недостатак правног уређења државе као федералне представља сметњу у функционисању државе. Упркос чињеници да је број случајева кретања ка федералном уређењу данас велики, у наредном делу пажња ће бити посвећена случајевима Италије, Уједињеног Краљевства и Европске уније.

5.1.1. Италија

Већ и самим проучавањем историје настанка Италије као уједињене државе, једноставно је уочити одређене факторе који би указали на подобност федералног уређења за организацију италијанске државе. За настанак италијанске државе специфична је чињеница да је агрегацијом већег броја „државица“ настала унитарна, а не федерална држава, како би се могло очекивати. Овакав поступак обезбедио је централизовану управу која је помогла да се држава одржи у раној фази свог постојања, али је истовремено и

³⁰ Erk, Jan. 2008. Explaining Federalism. London/New York: Routledge, 1.

оставио нерешеним велики број етничко-културних питања. Упркос формалном уређењу државе као унитарне, свест народа остала је у великој мери подељена, а осећај заједништва и јединственог италијанског идентита није успостављен. Уставном реформом из 2001. године успостављена је подела законодавства на области за које је надлежна искључиво државна власт, области у којима је надлежност подељена између државне и локалне власти, и преостале области у којима ексклузивно право одлучивања имају локални органи³¹.

Овакво кретање државног уређења Италије даје назнаке о могућности даљег развоја у федералну државу у правом смислу те речи. Пут ка „чистом“ федерализму Италија је започела још средином XX века. Њен постепен, али уравнотежен пут ка федералном уређењу трајао је све до 2008 године, када је наступила светска економска криза³². У ситуацији кризе, Италија је померила фокус са федерализације на економски опоравак, који се показао као вишегодишњи задатак. Иако се ништа не може са сигурношћу рећи, оправдано је претпоставити да ће се Италија у XXI веку вратити путу ка стварању федералне државе.

5.1.2. Уједињено Краљевство

Уједињено краљевство (УК) по много чему представља специфичан пример савремене државе. Почевши од недостатка писаног устава, па све до необичне унутрашње структуре и организације, оправдано је рећи да УК не може бити сврстано ни у једну „групу“ државних модела.

Као таква, иако по много чему познато као изузетно снажна и стабилна држава (јака економија, изузетна колонијална империја, конституционални континуитет итд.), УК се у унутрашњем уређењу суочава са бројним потешкоћама. Унутрашња подела територије на четири области – Енглеску, Шкотску, Велс и Северну Ирску – иако на први поглед слична федералном уређењу, заправо то није – УК је унитарна држава. Ипак, унитарно уређење ни у ком случају не значи да је УК и на социолошком плану јединствена. Напротив, већ деценијама се намеће питање могућег преуређења УК у федералну државу, како би се регулисали проблеми четири изузетно различите регије³³. Јединствени идентитет грађана УК у свести самих становника државе нестао је током деведесетих година XX века³⁴, а

³¹ Del Duca, Louis & Patrick, “Emergence of the Italian Unitary Constitutional System, Modified by Supranational Norms and Italian Regionalism” in Halberstam, Daniel & Mathias Reimann (eds.). 2014. *Federalism and Legal Unification*. Dordrecht/Heidelberg/New York: Springer, 269-272

³² Eccleston, Richard & Rick Krever. 2017. *The Future of Federalism*. Cheltenham, UK/ Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing, 225

³³ Burns, J.H. “Ex Uno Plura? The British Experience” in Boogman, J. C. 1980. *Federalism: History and Current Significance of a Form of Government*. The Hague: Martinus Nijhoff, 189-215; Karmis, Dimitrios & Wayne Norman (eds.). 2005. *Theories of Federalism – A Reader*. New York: Palgrave Macmillan, 1.

³⁴ Keating, Michael, “Reforging the Nation: Britain, Scotland and the Crisis of Unionism” in Seymor, Michel & Alain G. Gagnon (eds.) 2012. *Multinational Federalism – Problems and Prospects*. Hampshire: Palgrave Macmillan UK, 107.

његово постојање било је дискутабилно и пре тога – УК је било једина држава која није имала назив за своје грађане изведен из имена државе³⁵.

Корак према федералном уређењу у УК направљен је у периоду 1998-2006 године, током којег су потписани и стављени на снагу акти којима је део законодавне власти за територије Шкотске, Велса и Северне Ирске стављен у надлежност њихових регионалних скупштина, а део остављен у надлежности Вестминтерског парламента³⁶. Међутим, даље кретање према федерацији је, до сада, у УК изостало. Федерализација УК могла би бити решење којим би била спречена сецесија Шкотске и Велса; међутим, такође велики број теоретичара сматра да би федерализам уместо спаса донео УК пропаст³⁷.

5.1.3. Европска унија

Приликом компаративног проучавања федералних уређења на глобалном нивоу, већ више деценија немогуће је заобићи испитивање природе Европских заједница (ЕЗ), односно Европске уније (ЕУ). Почевши од Европске економске заједнице, чија организација је највише личила на трговински уговор, процес европских интеграција се развијао и удаљавао од савеза држава ка *sui generis* облику постојања, у каквом је и данас.

Како су општи подаци о настанку и развоју ЕУ предмет небројених студија, овај рад се њима неће детаљно бавити. Штавише, за потребе изучавања федералних елемената у организацији ЕУ, неопходно је поменути свега неколико елемената историје њеног постојања. Значајан корак у правцу федерализма ЕУ је направила 1965. године, током „кризе празне столице“ и њеног разрешења преговорима у Луксембургу 1966. Наиме, овом приликом први пут је у ЕУ уведен принцип одлучивања квалификованом већином, уместо једногласног, чиме је покренута идеја супрематије одлука ЕЗ над одлукама држава чланица. Начело немогућности вета овом приликом је формално уведено; ипак, могућност *de facto* вета задржала се кроз клаузулу о суштинском националном интересу, која је држави омогућавала да спречи доношење одлуке која представља озбиљну претњу за њене националне интересе.

Апсолутно укидање права вета спроведено је Јединственим европским актом из 1986. године³⁸, чиме је у потпуности установљена надмоћ комунитарног права над националним. Самим тим, уређење ЕЗ се драстично удаљило од конфедералног, и померило у правцу федерализма. Овакав развој ситуације није био неочекиван, с обзиром на то да је већ

³⁵ Ibid.

³⁶ Banakas, Stathis, “The United Kingdom: Devolution and Legal Unification” in Halberstam, Daniel & Mathias Reimann (eds.). 2014. *Federalism and Legal Unification*. Dodrecht/Heidelberg/New York/London: Springer, 464-468

³⁷ Anderson, James. “Arrested Federalisation? Europe, Britain, Ireland” in Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 279.

³⁸ Borzel, Tanja A. 2003. *What Can Federalism Teach Us About the EU: A German View*. London: The Royal Institute of International Affairs, 2.

годинама пре тога било речи о евентуалном претварању ЕЗ у федерацију³⁹; међутим, чињеница да је он дошао тако брзо није се могла лако предвидети.

Јединствени европски акт (ЈЕА) није се могао предвидети много раније него што је настао, из једноставног разлога што његов настанак није зависио искључиво од активности држава чланица ЕЗ. Наиме, настанак ЈЕА представљао је експедитивно искоришћење кризне ситуације која је у том тренутку затекла Европу. Како је почетна идеја европских интеграција постављена у пољу економије, не изненађује да је и даље интеграције покренуо управо економски интерес. Настанак ЈЕА био је последица немогућности европских држава да парирају САД-у и Јапану на тржишту⁴⁰.

Још једна од новина које је донео ЈЕА јесте и истицање циља стварања унутрашњег тржишта које би обезбедило четири слободе (слободу кретања радника, робе, капитала и услуга), а који би био остварен до 1992. године. Ова намера и јесте остварена уговором из Мастрихта, који је званично и основао ЕУ. Истовремено, установљен је и институт европског грађанства, чиме су грађани држава чланица ЕУ добили и упоредни статус грађана ЕУ. Увођење института европског грађанства, као комплементарног грађанству државе чланице, такође је важан корак у правцу федералног уређења, јер се њиме подстиче развој поменутог „дуалног идентитета“, значајног за развој федерације.

Последња велика реформа ЕУ спроведена је уговором из Лисабона из 2007. године (ратификован 2009.). Међу бројним променама које је донео, као најважнија у контексту федералног организовања намеће се увођење правног субјективитета ЕУ. Овиме је ЕУ добила могућност да самостално иступа у међународним пословима, што ју је довело у положај несумњиво ближи федерацији него конфедерацији.

Са друге стране, постоје и елементи који ЕУ јасно раздвајају од федерација. Као неки од значајнијих истичу се чињенице да (i) државе чланице једине могу мењати уговоре, и то уз ратификацију у парламентима сваке од њих, (ii) нема развијен порески систем, и да (iii) условно речено извршна власт није изабрана од стране грађана, ни непосредно (изборима) ни посредно (од стране парламента)⁴¹.

Као значајно поставља се питање судбине ЕУ и њеног пута ка федералном уређењу. Ставови о овом питању, како предвиђања, тако и процене о томе које решење би било боље, изузетно су супротстављени. Као два основна правца могу се истаћи заступници „доктрине бицикла“, по којој би престанак интеграција довео до поништавања свега што је до сада постигнуто, и заступници „обрнуте доктрине бицикла“, према којој би наставак

³⁹ Duchacek, Ivo D. 1970. *Comparative Federalism – The Territorial Dimension of Politics*. New York/Chicago/San Francisco: Holt, Rinehart and Winston, Inc, 158.

⁴⁰ Burgess, Michael. 2000. *Federalism and the European Union: The Building of Europe, 1950-2000*. London/New York: Routledge, 157.

⁴¹ Borzel, Tanja A. 2003. *What Can Federalism Teach Us About the EU: A German View*. London: The Royal Institute of International Affairs, 4.

интегрисања довео до „пуцања система“, чиме би се угрозио не само будући напредак, већ и све што је до сада постигнуто⁴². Као релевантно у овом контексту помиње се и мишљење да „оснивачи Европске заједнице нису замислили истински федералну структуру“⁴³, као и то да чланице ЕУ не треба терати да бирају између федерације и трговинске уније, већ да постоје и друга решења⁴⁴.

Ипак, у светлу могућих предвиђања развоја ситуације, посебно у дужем временском периоду, морају се сагледати и друга становишта. Најпре, говор Винстона Черчила, одржан у Цириху 1946. године, који је био један од идејних темеља стварања ЕЗ, као циљ је прокламовао Сједињене Европске Државе, створене по истом принципу као што је то случај са САД⁴⁵. Самим тим, идеја да творци ЕЗ нису замишљали федералну структуру значајно губи на значају. Са друге стране, као значајан фактор интеграције ЕУ мора се истаћи и Европски суд правде, који својим пресудама практично ствара и допуњује право ЕУ.

Свеукупно, ЕУ представља заиста ентитет *sui generis* у сваком смислу. Почевши од њене унутрашње структуре, преко правног система и подела надлежности, па све до несвакидашњих принципа избора и делатности институција, на сваком кораку се срећу неуобичајена решења која немају еквиваленте у упоредном праву. Из тог разлога, свака предикција њеног даљег развоја јесте непоуздана и подложна неочекиваној промени, јер настаје у условима недовољног искуства. Ипак, неоспорно је да је, од свог настанка, ЕЗ односно ЕУ у кретању према уређењу федералне државе, показавши успешном функционалистичку теорију интеграције, ослоњену на *spillover* ефекат као покретач интеграције. О успешности модела интеграција употребљеног у ЕУ говори и чињеница да се поставља питање улоге ЕУ као узора за евентуалну будућу интеграцију афричких земаља⁴⁶, иако се, наравно, наглашава да сваки регион мора интеграцију извршити на сопствени начин, најпогоднији за прилике које у том региону постоје.

5.2. Контрафедералне тенденције у свету XXI века

Поред поменутих случајева, у којима се могу препознати претензије на будуће федерално уређење, присутни су и супротни примери. Одређене државе света, односно федералне

⁴² Moravcsik, Andrew, “Federalism in the European Union: Rhetoric and Reality” in Nicolaidis, Kalypso & Robert Howse (eds.). 2001. *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*. Oxford: Oxford University Press, 162-163.

⁴³ Borzel, Tanja A. 2003. *What Can Federalism Teach Us About the EU: A German View*. London: The Royal Institute of International Affairs, 2.

⁴⁴ SCHEFFER, Paul – «Federalismo: por favor, nada de Estados Unidos da Europa» [Federalism: not a United States of Europe, please!], In *NRC Handelsblad*, 5th December, 2013. Available at <http://www.presseurop.eu/pt/content/article/4380781-por-favor-nada-de-estados-unidos-daeuropa>, преузето из Fernandes, Jose Pedro Teixeira, “Federalism: Is It the Solution to the European Union Crisis? A Portuguese View” in *Relacoes Internacionais*, Special issue: 2018, 59, <https://doi.org/10.23906/ri2018.sia05>

⁴⁵ Winston Churchill, Speech delivered at the University of Zurich, 19. September 1946, <https://rm.coe.int/16806981f3>, последњи приступ 30.04.2021.

⁴⁶ Montani, Elena, “The European Integration: A Model for Africa?” in *The Federalist Debate*, XXI/2008:2, 48-49.

јединице федерација, своју политику усмеравају против егзистенције у федералној држави. Иако постоји већи број оваквих случајева, као репрезентативни примери у овом раду одабрани су Квебек, као део Канаде и УК, као доскорашњи део ЕУ.

5.2.1. Квебек

Квебек је једна од федералних јединица из којих је сачињена Канада. Већ дуги низ година, Квебек се бори за независност, односно отцепљење од канадске врховне власти. Фактори који се могу уочити у овом случају као узроци таквог развоја ситуације јесу управо они који имају највећу разорну моћ у федерацијама. Наиме, од свих федералних јединица у Канади, Квебек је једина која се етнички, језички и културно издваја као француска, насупрот осталим које су енглеске. Из тог разлога, интеграција ове федералне јединице значајно је тежа него што је то случај код осталих. Недостатак заједничких особина између Квебека и осталих делова Канаде отежава развој „дуалног идентитета“, зато што становници Квебека перципирају себе као једине Французе међу странцима.

Постоје мишљења да су тенденције Квебека за сецесију само резултат недовољно индивидуализованог приступа Квебеку као федералној јединици од стране федералне власти Канаде⁴⁷. Са друге стране, чињеница је да Квебек ужива веома специјалан статус у оквиру Канаде – о овоме сведочи и чињеница да управа Квебека од странаца који желе да се доселе на територију ове федералне јединице захтевају посебну документацију, укључујући и специјалан сертификат познавања француског језика, а који нису неопходни за досељење у остале делове Канаде.

5.2.2. Уједињено Краљевство

Други пример контрафедералних тежњи којим ће се овај рад бавити јесте излазак УК из ЕУ. Специфичност овог примера уочљива је са више страна. Прва необичност јесте чињеница да ЕУ није федерација, па самим тим излазак УК из њеног састава није уобичајени случај сецесије из федералне државе. Такође, интересантном се може сматрати и чињеница да на унутрашњем плану УК исказује федералне, а на спољашњем контрафедералне тежње.

Чињеница да ЕУ није федерација апсолутно је извесна; ипак, разлози тзв. *Brexit*-а тесно су повезани са кретањем ЕУ према федералном уређењу. Посматрањем историјског односа између ЕУ и њених претеча са једне стране, и УК са друге, постаје јасно да *Brexit* није могао бити изненађење. Наиме, већ у самом настанку идеје о ЕУ, у поменутом говору Винстона Черчила, УК се издвојила као пријатељ будућих Сједињених Европских Држава, а не као саставни део будуће федерације.

Даљи разлози за овакав развој догађаја слични су као и у случајевима сецесије у стандардним федералним државама. Ако се као мотивација за приступ УК тадашњој ЕЕЗ узму економски циљеви, а као разлози њеног оклевања у приступању резервисаност према

⁴⁷ Norman, Wayne. 2006. *Negotiating Nationalism*. New York: Oxford University Press, 74.

икаквој форми заједништва са осталим европским државама, ситуација постаје много очигледнија. Наиме, док је ЕУ као примарни циљ имала економију, УК је сматрало да му чланство у ЕУ погодује. Када се ЕУ преоријентисала, тј. проширила своје делатности и на друге правнополитичке сфере, баланс између погодности и непогодности у очима УК се померио, и УК је дошло до закључка да предности које добија чланством нису довољне да би оправдале неповољности са којима се због тога суочава.

6. Закључак

Федерализам представља широк спектар система уређења власти на више нивоа. Принцип федералне државе, као један од модела федерализма, јавља се у бројним различитим облицима. Међу основним елементима који стварају, али и уништавају федералне државе, могуће је издвојити етничке, културне, националне, религијске, језичке и економске разлоге, као и (не)постојање заједничке претње или заједничких интереса, као и сличност/различитост политичких институција које постоје у потенцијалним будућим федералним јединицама. Поред ових фактора, XXI век са собом доноси многе новине које могу имати ефекта на будућност федералних држава, међу којима су најзначајнији изузетан пораст светске популације, дигитална револуција медија и глобализациони трендови и мобилност. У оваквим околностима, код неких држава развијају се федералне, а код неких контрафедералне тенденције.

Услови које са собом доноси XXI век у великој мери су другачије од оних које су постојале у претходном периоду. Из тог разлога, сваки покушај претпоставке како ће се ситуација даље развијати био би непрецизан и мале поузданости. Ипак, из наведених елемената федералне државе као модела, као и из анализираних савремених случајева, може се доћи до закључка да ће федерација као облик правнополитичке организације наставити да постоји све док користи које доноси буду довољно велике да оправдају неповољне последице таквог уређења. Основни мотиви ступања у федерацију или остајања у њој су економске и политичке природе, а тренутна ситуација указује на то да се ови циљеви не би могли остварити без употребе федералног система, јер би прерастање федералних држава у унитарне било неподношљиво за федералне јединице, док би распад федерација учинио већину некадашњих федералних јединица претерано слабим на ова два поља. Из тог разлога, оправдано је претпоставити да ће федерална држава, као јединствен модел организације држава, опстати, па чак вероватно и ојачати, током XXI века.

Библиографија

Anderson, James. “Arrested Federalisation? Europe, Britain, Ireland” in Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman, 279-293.

Balić, Lejla. *Pravna priroda i političke refleksije bosansko-hercegovačkog federalizma*. Fondacija Centar za javno pravo.

Banakas, Stathis. “The United Kingdom: Devolution and Legal Unification” in Halberstam, Daniel & Mathias Reimann (eds.). 2014. *Federalism and Legal Unification*. Dodrecht/Heidelberg/New York/London: Springer, 461-490.

Benz, Arthur & Jorg Broschek (eds.). 2013. *Federal Dynamics: Continuity, Change & the Varieties of Federalism*. Oxford: Oxford University Press.

Borzal, Tanja A. 2003. *What Can Federalism Teach Us About the EU: A German View*. London: The Royal Institute of International Affairs.

Burgess, Michael. 2000. *Federalism and the European Union: The Building of Europe, 1950-2000*. London/New York: Routledge.

Burns, J.H. “Ex Uno Plura? The British Experience” in Boogman, J. C. 1980. *Federalism: History and Current Significance of a Form of Government*. The Hague: Martinus Nijhoff, 189-215.

Bryce, James. 1901. *Studies in History and Jurisprudence, Vol. 1*. New York: Oxford University Press.

Churchill, Winston - Speech delivered at the University of Zurich, 19. September 1946, <https://rm.coe.int/16806981f3>, last accessed 30.04.2021.

Del Duca, Louis & Patrick, “Emergence of the Italian Unitary Constitutional System, Modified by Supranational Norms and Italian Regionalism” in Halberstam, Daniel & Mathias Reimann (eds.). 2014. *Federalism and Legal Unification*. Dodrecht/Heidelberg/New York: Springer, 267-294.

Dikshit, Ramesh Dutta. 1975. *The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*. Delhi/Bombay/Calcutta: The Macmillan Company of India Limited

Duchacek, Ivo D. 1970. *Comparative Federalism – The Territorial Dimension of Politics*. New York/Chicago/San Francisco: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Eccleston, Richard & Rick Krever. 2017. *The Future of Federalism*. Cheltenham, UK/ Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing.

Erk, Jan. 2008. *Explaining Federalism*. London/New York: Routledge

Erk, Jan & Wilfried Swenden (eds.). 2010. *New Directions in Federalism Studies*. London/New York: Routledge.

Fernandes, Jose Pedro Teixeira, “Federalism: Is It the Solution to the European Union Crisis? A Portuguese View” in *Relacoes Internacionais*, Special issue: 2018, 59-75, <https://doi.org/10.23906/ri2018.sia05>

Filippov, Mikhail, Peter C. Ordeshook & Olga Shvetsova. 2004. *Designing Federalism*. Cambridge: Cambridge University Press

Frankman, Myron J. 2004. *World Democratic Federalism – Peace and Justice Indivisible*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Karmis, Dimitrios & Wayne Norman (eds.). 2005. *Theories of Federalism – A Reader*. New York: Palgrave Macmillan.

Keating, Michael, “Reforging the Nation: Britain, Scotland and the Crisis of Unionism” in Seymour, Michel & Alain G. Gagnon (eds.) 2012. *Multinational Federalism – Problems and Prospects*. Hampshire: Palgrave Macmillan UK, 107-128.

Матејић, Миодраг, „Неки ставови теорије о финансијском федерализму“ у *Зборник радова правног факултета у Нишу*, XXI/1981, 19-39.

Montani, Elena, “The European Integration: A Model for Africa?” in *The Federalist Debate*, XXI/2008:2, 48-49.

Moravcsik, Andrew, “Federalism in the European Union: Rhetoric and Reality” in Nicolaidis, Kalypso & Robert Howse (eds.). 2001. *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*. Oxford: Oxford University Press, 161-187.

Norman, Wayne. 2006. *Negotiating Nationalism*. New York: Oxford University Press

Smith, Graham (ed.). 1995. *Federalism – The Multiethnic Challenge*. London/New York: Longman

Ricer, Džordž. 2009. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.

Abstract

Federal states have been a part of the global legal and political reality for a long period. Starting with the first federal state, the USA, established in the XVIII century, all the way to the so-called “young federations”, such as Belgius, which adopted the federal constitution in 1993, the principle of the federal state has had an important role in the shaping of the global legal and political history. However, the XXI century brings great changes. The speed of global development is incomparably higher than it was in the past period, and the consequences of that, positive as well as negative, can be felt in the question of the future of federal states as well. By this paper, my aim is to draw attention to some of the factors of influence XXI century has on federal states, as well as attempt to give an answer to the question of the future of federal states in XXI century.